

Treder-Dziedziul, Danuta

Geneza powstania państwa Bangladesz

Colloquium 3, 59-76

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Danuta Treder-Dziedziul

Akademia Marynarki Wojennej

Szkoła Wyższa Prawa i Dyplomacji w Gdyni

GENEZA POWSTANIA PAŃSTWA BANGLADESZ

STRESZCZENIE

W wyniku podziału subkontynentu indyjskiego w 1947 roku w skład Pakistanu wchodziła część Wschodnia i Zachodnia. Obie części Pakistanu dzieliły nie tylko Indie obszarem o długości 1600 km, lecz również kultura i język. Jedynym czynnikiem łączącym Pakistan Wschodni z Zachodnim była wyznawana religia, Islam. Okazał się on jednak niewystarczającym czynnikiem do utrzymania jedności. Gdy w grudniu 1970 roku Liga Ludowa z części Wschodniej zdobyła większość głosów w wyborach, politycy z Pakistanu Zachodniego nie dopuścili jej do przejęcia władzy. W nocy 25 marca 1970 roku do Pakistanu Wschodniego wkroczyły wojska z części zachodniej i dopuściły się okrutnych represji na ludności, co spowodowało migrację około 10 milionów ludzi do sąsiednich Indii. Indie udzieliły schronienia rządowi tymczasowemu, pomagały również w szkoleniu partyzantki bengalskiej Mukti Bachini. 3 grudnia 1971 roku pakistańskie siły lotnicze zaatakowały zachodnie granice Indii. Czternastodniowa wojna zakończyła się zwycięstwem Indii i uzyskaniem niepodległości przez Bangladesz.

Granice Bangladeszu zostały utworzone w wyniku podziału subkontynentu indyjskiego w 1947 roku, region ten był wtedy częścią Pakistanu, tzw. Pakistanem Wschodnim. Podział subkontynentu na dwa państwa w 1947 roku spowodował przemieszczenie się ludności według wyznania do hinduistycznych Indii lub muzułmańskiego Pakistanu, wskutek czego około 12 do 14 milionów ludzi zmieniło miejsce swego zamieszkania. Pakistan stał się państwem podzielonym fizycznie, z dwoma częściami po przeciwnych stronach subkontynentu indyjskiego, o odległości 1600 km między sobą. Największe miasto Pakistanu, Karaczi w latach 1965-70 kumulowało 75% PKB w Pakista-

nie Zachodnim, podczas gdy 54% populacji kraju zamieszkującej relatywnie biedniejszy i słabszy Pakistan Wschodni musiało zadowolić się 35% udziałem¹.

Pakistan Wschodni i Zachodni dzieliła też kultura i język. Bengalowie, zamieszkujący Pakistan Wschodni, posługiwali się głównie językiem bengalskim, podczas gdy postanowieniem rządu z Karaczi językiem urzędowym stał się urdu, którym mówiła ludność w Pakistanie Zachodnim. Wszystkie decyzje polityczne wydawane były również tylko w języku urdu, co powodowało dalszy dysonans pomiędzy dwoma częściami Pakistanu². Co więcej, w latach 1968-1969 w najwyższych strukturach armii pakistańskiej był tylko jeden generał brygady i jeden generał broni pochodzący z Pakistanu Wschodniego. Administracja państwowa również faworyzowała tych, którzy mówili językiem urdu i zamieszkiwali część Zachodnią³.

Mapa 1. Mapa Pakistanu Wschodniego i Zachodniego sprzed 1971 roku

Źródło: http://www.genocidebangladesh.org/?page_id=17, (30.03.2011).

¹ W. A. Veenhoven (red.), *Case Studies on Human Rights and Fundamental Freedoms*. T. 5, A. Mascarenhas, *Bangladesh: a Profile of 20th-Century Genocide*, Martinus Nijhoff, The Hague 1975, s. 246.

² D. A. Philips, Ch. F. Gritzner, *Bangladesh*, Infobase Publishing, New York 2007, s. 45. Seria: Modern World Nations.

³ P. Lyon, *Conflict between India and Pakistan: An Encyclopedia*, ABC-CLIO, Oxford 2008, s. 30. Seria: Roots of Modern Conflict.

3 lutego 1952 roku przez jeden z komitetów Ligi Ludowej⁴ zorganizowany został publiczny protest skierowany przeciwko językowej i kulturowej dominacji Pakistanu Zachodniego nad Wschodnim. Dzień 21 lutego 1952 roku wyznaczono jako termin strajku generalnego. Jednakże dzień przed planowanym strajkiem rząd wprowadził zakaz zgromadzeń. Pomimo zakazu 21 lutego studenci Uniwersytetu w Dhace (Pakistan Wschodni), wraz z innymi politycznymi aktywistami zaprotestowali przeciwko ustanowieniu języka urdu, jako oficjalnego dla obu części Pakistanu. Policja początkowo próbowała rozprężyć demonstrację przy pomocy gazu łzawiącego, na co studenci odpowiedzieli rzucaniem kamieni. Strzelając do tłumu policja zabija pięć osób, czworo z nich to studenci. 22 lutego tysiące ludzi zebrało się wokół Medical College i Engineering College, modląc się za ofiary zastrzelone przez policję poprzedniego dnia. Po modlitwie wzburzony tłum ruszył w procesji, paląc po drodze porządowe redakcje gazetowe. Tego dnia w starciach z policją zginęły kolejne osoby. Rząd w Karaczi nakazał wojsku i policji przywrócić porządek w ciągu 48 godzin. Zostali aresztowani niemal wszyscy studenci z uniwersytetu w Dhace i liderzy polityczni związani z rozruchami. Niepokoje z Dhaki miały swój odzew w pozostałych częściach Pakistanu Wschodniego, będąc przyczyną strajków i zamieszek⁵.

W 1954 roku odbyły się wybory w prowincjach. Będąca przy władzy Liga Muzułmańska potępiła publicznie koalicję United Front pod przewodnictwem A. K. Fazlul-Huga i Ligi Ludowej, która walczyła o większą autonomię dla Pakistanu Wschodniego⁶. Liderzy koalicji zostali aresztowani, co doprowadziło do marszu protestacyjnego około stu tysięcy ludzi. W wyborach Liga Muzułmańska poniosła jednak zupełną klęskę, a wygrała koalicja United Front. 7 maja 1954 roku została przedstawiona petycja do rządu w Karaczi z prośbą o uznanie języka bengalskiego, jako oficjalnego. Język bengalski uzyskał status drugiego języka oficjalnego 29 lutego 1956 roku, na podstawie artykułu 214 do konstytucji. 23 marca 1956 roku na podstawie

---

⁴ Liga Ludowa, *Awami League*, partia polityczna założona w Pakistanie Wschodnim w 1949 roku, informacja podana za: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3932492/liga-ludowa.html>, (22.10.2011).

⁵ Ch. Jaffrelot (red.), *A History of Pakistan and Its Origins*, Anthem Press, London 2004, s. 47; zob. także: A. Simpson, *Language and National Identity in Asia*, Oxford University Press, New York 2007, s. 43-44.

⁶ Informacje na stronie internetowej partii Ligi Ludowej (Awami League) http://www.albd.org/autoalbd/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=33, (04.04.2011).

konstytucji Pakistan Wschodni otrzymał prawo do równej reprezentacji w parlamencie, uzyskując też autonomię w sprawach wewnętrznych⁷.

W październiku 1958 roku minister obrony Muhammad Ayub Khan dokonał zamachu stanu i stanął na czele państwa jako prezydent. Za czasów jego rządów (1958-1969) zmieniona została konstytucja, zniesiono poligamię i obostrzono przepisy dotyczące rozwodów. Prezydent Muhammad Ayub Khan zacieśnił też współpracę ze Stanami Zjednoczonymi. Dzięki pomocy USA gospodarka Pakistanu przeżywała okres dobrej koniunktury⁸.

W 1962 roku – przy pomocy inżynierów z USA na terenie Pakistanu Wschodniego rozpoczęła się budowa tamy sponsorowanej przez Bank Światowy. Projekt wodnej elektrowni Kaptai na terenie wzgórz Chittagong Hill Tracts spowodował wysiedlenie osiemnastu tysięcy rodzin i zalanie 40% ziemi użytkowej tego terenu. Rekompensaty, które rząd przeznaczył dla poszkodowanych, zostały przyznane tylko jednej czwartej mieszkańców Chittagong. Nie mając ziemi i pieniędzy oraz nie będąc w stanie przystosować się do innej kultury gruntów poza techniką wypaleniskową, około czterdzieści tysięcy ludzi przekroczyło granice Pakistanu Wschodniego i osiedliło się w Indiach, a dwadzieścia tysięcy w Birmie. Taka polityka rządu w Karaczi spowodowała nie tylko migracje ludności, ale również głębokie poczucie krzywdy u mieszkańców Pakistanu Wschodniego⁹.

W 1966 roku lider Ligi Ludowej, szejk Mujibur Rahman, ogłosił sześciopunktowy program polityczno-ekonomiczny dla Pakistanu Wschodniego¹⁰. Program zawierał postulaty dotyczące federalnej i parlamentarnej struktury rządu: powszechne wybory i odpowiedzialność rządu federalnego za obronę narodową i stosunki międzynarodowe. Każda z części Pakistanu miałaby posiadać swoją własną walutę oraz system podatkowy; byłaby też odpowiedzialna za międzynarodową wymianę handlową i dysponowałaby osobną policją, jak też siłami paramilitarnymi. Plany szejka Rahmana stały jednakże w zupełnej sprzeczności z planami prezydenta Muhammada Ayuba Khana i jego programem narodowej integracji. Prezydent Muhammad Ayub

⁷ P. S. Nair, *Indo-Bangladesh Relations*, A. P. H. Publishing Corporation, New Delhi 2008, s. 10-11.

⁸ J. L. Esposito, *Islam and Politics*, Syracuse University Press, New York 1984, s. 120-123.

⁹ K. DeRouen Jr., U. Heo, *Civil Wars of the World. Major Conflicts Since World War II*. T. 1. ABC-CLIO, Santa Barbara 2007, s. 164.

¹⁰ Szejk Muhibur Rahman to pierwszy prezydent Bangladeszu w latach 1971-1972 i 1975, później premier 1972-1975. Jego najstarsza córka, szejk Hasina Wazed, jest obecnym prezydentem Ludowej Republiki Bangladeszu. Informacje na stronie internetowej Ligi Ludowej (Awami League) <http://www.albd.org/bangabandhu/bangabandhu.html>, (05.04.2011).

Khan obawiał się, że jest to próba uzyskania niepodległości przez wschodnią część Pakistanu i 9 maja 1966 roku wydał rozkaz aresztowania szejka Mujibura Rahmana. Odpowiedzią Bengalczyków był strajk we wszystkich większych miastach w Pakistanie Wschodnim, co doprowadziło do gwałtownych starć z policją¹¹.

Z powodu złego stanu zdrowia w 1969 roku, prezydent Pakistanu, Muhammad Ayub Khan zdecydował się przekazać władzę w ręce generała Yahyi Khana. Przywrócona została federacja i autonomia Pakistanu Wschodniego. Prezydent Yahya Khan zapowiedział wybory na grudzień 1970 roku, zanim jednak do nich doszło, 12 listopada na Pakistan Wschodni uderzył cyklon Bhola, w którego wyniku zginęło około dwieście pięćdziesiąt tysięcy ludzi. Prezydent Khan przybył do Dhaki tylko z jednodniową wizytą. Będąc pod wpływem alkoholu, prezydent wygłosił przemówienie w Dhace, które było wysoce nieodpowiednie do zaistniałej sytuacji i rozmiaru tragedii spowodowanej cyklonem¹². Za brak zainteresowania sprawą poszkodowanych i alkoholizm prezydent został oskarżony przez opozycyjne gazety w Dhace o rażące zaniedbania i zimną obojętność. Szejk Rahman, który został wypuszczony z więzienia, również potępił zachowanie prezydenta, nawołując do uwolnienia się spod rządów feudalnych interesów Pakistanu Zachodniego. 7 grudnia 1970 roku odbyły się wybory i w Pakistanie Wschodnim przeważającą liczbą głosów wygrała Liga Ludowa, w Pakistanie Zachodnim większość głosów otrzymała Pakistańska Partia Ludowa. Przewodniczącym Pakistańskiej Partii Ludowej był wówczas Zulfikar Ali Bhutto, późniejszy premier i prezydent Pakistanu. Ponieważ ugrupowanie szejka Rahmana miało znaczną przewagę głosów w nowo wybranym zgromadzeniu, szejk Rahman domagał się realizacji programu sześciopunktowego z 1966 roku, proponując również, że stanie on na czele Pakistanu Wschodniego, a rządy w Pakistanie Zachodnim obejmie Ali Bhutto¹³.

Yahya Khan i Ali Bhutto kategorycznie sprzeciwili się temu pomysłowi, wobec czego szejk Rahman wezwał Pakistan Wschodni do strajku generalnego, na tak długo, aż władza nie zostanie oddana w ręce wybranych reprezentantów. Pakistan Zachodni wysłał do zbuntowanej części swoich

---

¹¹ A. Salahuddin, *Bangladesh: Past and Present*, A. P. H. Publishing Corporation, New Delhi 2004, s. 159-161.

¹² A. Głogowski, *Pakistan. Historia i współczesność*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 64, Seria: Societas nr 26.

¹³ J. Heitzman, R. Worden, *Bangladesh: a Country Study*, Library of Congress, Washington D. C. 1998. Książka dostępna w formie elektronicznej na stronie Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/bdtoc.html>, (05.04.2011).

żołnierzy w liczbie dwudziestu pięciu tysięcy, a już pod koniec marca 1971 roku liczba wojsk wzrosła do sześćdziesięciu tysięcy. W połowie marca prezydent Yahya przyjechał na rozmowy do Dhaki, ale nie przyniosły one żadnego rozwiązania. 23 marca Pakistan Wschodni, zamiast tradycyjnego Dnia Republiki, obchodził Dzień Oporu. Obchody Dnia Oporu spowodowały, że Yahya Khan zdecydował się na rozwiązanie problemu za pomocą represji.

Nocą 25 marca 1971 roku wojska Pakistanu Zachodniego przypuściły atak na Pakistan Wschodni, akcja miała nazwę 'Operacja Szperacz'. Początkowo celem było wyeliminowanie opozycji w ciągu miesiąca, ale w planach operacji nie wzięto pod uwagę tego, że Bengalczycy stawią zbrojny opór. 25 marca została ogłoszona Deklaracja Niepodległości Bangladeszu przez radio w Chittagong, a kolejnego dnia, rano o godzinie 7:45, major Zia ogłosił niepodległość Ludowej Republiki Bangladeszu, wzywając wszystkich mieszkańców do zbrojnego oporu przeciwko wojskom Pakistanu Zachodniego¹⁴. Walki były krwawe, a siły nierówne. Pakistan Zachodni dysponował między innymi 12 batalionami piechoty, 84 czołgami i 23 samolotami bojowymi (pomimo zakazu lotów nad terytorium Indii od czasu incydentu z samolotem Ganga 30 stycznia 1971 roku). W ciągu tygodnia połowa ludności z Dhaki uciekła, a na ulicach tego miasta leżały piętrzące się ciała zastrzelonych. Wojska Pakistanu Zachodniego dokonywały systematycznej likwidacji studentów, inteligencji i mężczyzn zdolnych do służby wojskowej na terenie całego Pakistanu Wschodniego. Armia Pakistanu Zachodniego nie oszczędzała również kobiet, około czterysta tysięcy z nich zostało brutalnie zgwałconych¹⁵.

Lidera Ligi Ludowej, szejka Rahmana aresztowano w nocy z 25 na 26 marca i przewieziono do więzienia w Pakistanie Zachodnim. Pozostali przywódcy Ligi udali się do miasta Baidyanathtala i tam 17 kwietnia 1971 roku ogłoszone zostało utworzenie rządu Ludowej Republiki Bangladeszu z prezydentem szejkiem Mujiburem Rahmanem¹⁶. Ponieważ szejk Rahman przebywał w więzieniu, w jego imieniu urząd prezydenta sprawowany był przez Syed Nazrul Islama. W tym czasie formowała się również Mukti

¹⁴ Teksty Deklaracji Niepodległości i odezwa majora Zia na stronie internetowej Virtual Bangladesh <http://www.virtualbangladesh.com/history/declaration.html>, (05.04.2011).

¹⁵ D. R. Chowdhury, *Indians are bastards anyway* [w:] „Asia Times Online”, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/GF23Df04.html, (05.04.2011).

¹⁶ Obecnie Baidyanathtala nosi nazwę Mujibnagar, strona internetowa miasta <http://www.mujibnagar.com/>, (05.04.2011).

Bahini, organizacja partyzancka złożona z wojskowych i cywilów, którzy walczyli o wolność Bengaluru oraz Bengalskie Siły Zbrojne (Bangladesh Armed Forces).

Kiedy Pakistan Wschodni stawał się wielką krwawiącą raną, do Indii uciekło około dziesięciu milionów uchodźców¹⁷. Indie otworzyły dla nich granice i zajęły się organizowaniem obozów dla uchodźców w stanach przylegających do Pakistanu Wschodniego: Zachodnim Bengaluru, Biharze, Assamie, Meghalaya i Tripura. Napływ tak znacznej ilości ludzi do Indii poskutkował zachwianiem gospodarki i groźbą wybuchu epidemii cholery. Utrzymanie tak dużej liczby napływającej ludności wymagało od rządu poniesienia podatków i opłat administracyjnych, a to spowodowało rosnące niezadowolenie Indusów¹⁸. Indie apelowały wielokrotnie do społeczności międzynarodowej o pomoc dla mieszkańców Pakistanu Wschodniego i wsparcie ich dążeń wolnościowych. Wobec braku zainteresowania opinii międzynarodowej losem napływających wciąż uchodźców do Indii, premier Indira Gandhi 27 marca zaoferowała nowo utworzonemu rządowi Bangladeszu schronienie i pełne wsparcie, wskutek czego wywiad indyjski rozpoczął szkolenie militarne bengalskiej organizacji zbrojnej, Mukti Bahini.

Czerwcowe exposé Yahyi Khana, w którym oskarżył on Indie o współpracę z bengalskimi separatystami, wpłynęło negatywnie na i tak napięte już stosunki indyjsko-pakistańskie. Indie potraktowały to tylko jako próbę prowokacji, ale sprawy nabrały innego tempa, gdy w lipcu 1971 roku Henry Kissinger złożył wizytę w Delhi i ostrzegł, że gdyby Indie zdobyły się na interwencję w Pakistanie Wschodnim, to Amerykanie wsparliby Pakistan. Z Indii Kissinger, na polecenie prezydenta Nixona, udał się do Islamabadu, a później z sekretną misją do Pekinu, przygotowaną wcześniej przez Yahyę Khana i Bhutto. Wsparcie Amerykanów dla prowadzenia działań militarnych przez Pakistańczyków miało więc źródło w działaniach dyplomatycznych Islamabadu, które miały pomóc rządowi USA w dojściu do porozumienia z Chinami. Po otrzymaniu informacji o wizycie Kissingera w Pekinie, Indira Gandhi wysłała wiadomość do Moskwy, że chciałaby podpisać traktat pomiędzy dwoma krajami tak szybko, jak to tylko możliwe. Z Moskwy do Nowego Delhi przybył minister spraw zagranicznych, Andriej Gromyko, i 7 sierpnia został podpisany *Traktat o Pokoju, Przyjaźni i Współpracy* mię-

---

¹⁷ D. S. Zbytek, *Azja Południowa: tygiel islamu i globalizacji*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2010, s. 305.

¹⁸ Utrzymanie 6 milionów uchodźców w czerwcu 1971 roku kosztowało Indie ponad milion dolarów dziennie, informacja podana za A. Kuszewska, *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 103.

dzy Związkiem Radzieckim a Indiami¹⁹. Tym sposobem Indie pozyskały sojusznika w przypadku, gdyby doszło do zagrożenia nie tylko od strony Pakistanu, ale również Chin.

Jako jedyne rozwiązanie sporu pomiędzy Pakistanem Wschodnim a Zachodnim rząd Indiry Gandhi widział w poszanowaniu wyborów z grudnia 1970 roku i w zaprzestaniu akcji militarnych wobec ludności bengalskiej. Rząd w Islamabadzie oświadczył natomiast, że exodus uchodźców nie ma nic wspólnego z prowadzoną przez Pakistan Zachodni polityką, utrzymując, że Pakistan nie może zostać podzielony z powodu dążeń wolnościowych jednej tylko Ligi Ludowej. Na terenie Pakistanu Wschodniego został więc utrzymany stan wojenny, a Islamabad pracował nad projektem nowej konstytucji, która nie uwzględniałaby wyników wyborów z grudnia 1970 roku. Zmieniło się nastawienie społeczności międzynarodowej względem Pakistanu. Coraz więcej senatorów w Kongresie Stanów Zjednoczonych domagało się zaprzestania udzielania pomocy Pakistanowi, skutkiem czego 14 września komisja senacka uchwaliła rezolucję o wstrzymaniu pomocy gospodarczej dla Pakistanu. Na prezydencie Nixonie, znanym ze swojej przychylności względem Pakistanu, została wywarta presja i 8 listopada Stany Zjednoczone ogłosiły przerwanie dostaw sprzętu wojskowego dla rządu w Islamabadzie.

15 sierpnia w akcji pod nazwą „Operation Jackpot”, Bengalskie Siły Zbrojne dokonały sabotażu statków Marynarki Wojennej Pakistanu. W akcji tej brali udział partyzanci z Mukti Bahini i dzięki nim przerodziła się ona w ruch oporu na terenie dawnego Pakistanu Wschodniego. Działania Mukti Bahini w październiku 1971 roku zostały wsparte przez wojsko indyjskie. Obie strony, Indie i Pakistan, postawiły swoje wojska w stan gotowości na granicy z Kaszmirem, Pendżabem, Sindu i Bengalem²⁰. Kolejna wojna pomiędzy dwoma krajami stała się tylko kwestią czasu.

W czasie od października do listopada kwestia Bangladeszu poddana była pod obrady Zgromadzenia Generalnego ONZ. 27 października na forum ONZ przemawiał minister spraw zagranicznych Indii, Sardar Swaran Singh. Opisywał on sytuację mieszkańców Pakistanu Wschodniego od czasu przeprowadzenia wyborów i ich wygrania przez Ligę Ludową, represje wojsk pakistańskich i aktualne położenie uchodźców z Bangladeszu w Indiach. Jego przemówienie kilkakrotnie przerywane było przez reprezentanta Pakistanu

¹⁹ A. Kuszewska, dz. cyt., s.106; zob. także J.N. Dixit, *India-Pakistan in War & Peace*, Routledge, London 2002, s. 176. W książce: H. Kulke, D. Rothermund, *A History of India*, Routledge, New York 2004, s. 358, podana jest data 8 sierpnia 1971.

²⁰ A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869-1996. Historia konfliktów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998, s. 298-299.

przy ONZ i ambasadora Arabii Saudyjskiej. Kiedy kryzys w Pakistanie Wschodnim (na prośbę Indii, aby wesprzeć aspiracje wolnościowe mieszkańców Wschodniego Pakistanu) poddany został pod głosowanie, 111 krajów z 114 głosowało przeciwko Indiom; za wsparciem były Indie i Bhutan. Wynik głosowania wykorzystwała delegacja Pakistanu i USA, argumentując, że Indie powinny wycofać pomoc i zaprzestać wspierania ruchów wolnościowych Pakistanu Wschodniego²¹.

Sekretarz Indii do spraw uchodźców, G. S. Kahlon, poradził Sardarowi Singhowi zaproszenie zagranicznych obserwatorów do obozów uchodźców z Pakistanu Wschodniego. Tak więc, w okresie od października do listopada przybył do Indii między innymi senator Edward Kennedy ze Stanów Zjednoczonych, André Malraux z Francji i Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, książę Sadruddin Aga Khan. Szczególnie ważna była opinia księcia Sadruddina Agi Khana, z powodu jego powiązań rodzinnych z Pakistanem²². Odwiedził on obozy uchodźców w stanach: Zachodni Bengal, Assam i Tripur; spotkał się również z gubernatorem Assamu, sekretarzem generalnym Zachodniego Bengalu i z doradcą Indiri Gandhi, omawiając rozmiary tragedii humanitarnej uchodźców.

W połowie października Związek Radziecki przysłał do Indii sprzęt wojskowy. Równocześnie dyplomacja Nixona próbowała wywierać presję na Rosjanach, aby działali wspólnie z Ameryką, co zniechęciłoby skutecznie Indie do pomocy walczącym o wolność Bengalczykom. Gdy 29 października Andriej Gromyko spotkał się z prezydentem Nixonem, stwierdził, że chociaż wojna na subkontynencie nie jest rzeczą pożądaną, jednak Związek Radziecki jest przekonany, że jej źródła są w „prowokacjach i nieprzejednaniu strony pakistańskiej”²³.

W listopadzie Indira Gandhi odwiedziła Moskwę, stolicę Europy Zachodniej i Waszyngton, aby szukać poparcia dla dążeń wolnościowych Bengalczyków. W międzyczasie, siły zbrojne Indii i marynarka wojenna zostały postawione w stan gotowości bojowej. Po powrocie do Indii z Waszyngtonu, premier Indira Gandhi zdecydowała o bezpośrednim wsparciu dla Bengalczyków.

---

²¹ J. N. Dixit, dz. cyt., s. 191. J. N. Dixit był świadkiem wydarzeń lat 1971/72, był on też pierwszym ambasadorem Indii w niepodległym Bangladeszu.

²² Ojciec Sadruddina Agi Khana, sułtan Aga Khan III urodził się w Karaczi, na terenie dzisiejszego Pakistanu. Był jednym z założycieli Ligi Muzułmańskiej w 1906 roku, informacje ze strony internetowej Encyclopedia Britannica <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/8624/Aga-Khan-III>, (05.04.2011).

²³ Cyt. za J. N. Dixit, dz. cyt. s. 197.

Kiedy 21 listopada siły pakistańskie zaatakowały przygraniczne teryny Indii, Indie odpowiedziały wkroczeniem regularnych sił wojskowych. W przygranicznej miejscowości Garibpur została stoczona bitwa, najpierw z udziałem wojska i czołgów, a kolejnego dnia przy wsparciu samolotów. Indie wygrały bitwę, a potyczka stała się powodem do rozpoczęcia oficjalnych ustaleń cywilno-wojskowych z rządem Mujibura w Kalkucie, które miały miejsce pomiędzy 28 a 30 listopada. Podczas rozmów strony doszły do porozumienia, że jak tylko sprawy dowództwa i przeprowadzenia operacji wojskowej zostaną uzgodnione, wówczas Indira Gandhi ogłosi formalne uznanie Bangladeszu za państwo. Indira Gandhi w tym czasie przebywała w Kalkucie, oficjalnym powodem jej przyjazdu było spotkanie z gubernatorem Zachodniego Bengalu i sprawy dotyczące Kongresu Narodowego, a nieoficjalnym, spotkanie z rządem Mujibura. Pomiędzy 1 a 3 grudnia 1971 roku podpisane zostały w Kalkucie ustalenia pomiędzy Indiami a przyszłym rządem Bangladeszu. Uznanie Bangladeszu przez Indie, jako niezawisłego państwa, nastąpiło 6 grudnia²⁴.

3 grudnia 1971 w godzinach popołudniowych, Pakistan zbombardował osiem baz samolotowych Indii w Dżammu i Kaszmirze, Pendżabie i Radżastanie. Akcja wzorowana była na izraelsko-arabskiej wojnie sześciodniowej z 1967 roku, z tą różnicą, że Pakistan posiadał zbyt małą ilość samolotów (50), co przesądziło o porażce tego przedsięwzięcia. Wiadomość o ataku Indira Gandhi otrzymała w samolocie, będąc w drodze ze spotkania w Kalkucie do Nowego Delhi. Zamiast w Nowym Delhi, samolot wylądował na jej przedmieściach w Palam, gdzie zebrał się sztab główny z ministrem obrony Swaranem Singhem. Podjęte zostały decyzje o wypowiedzeniu wojny Pakistanowi i otwarciu w Nowym Delhi misji dyplomatycznej Bangladeszu. Kilka minut po północy Indira Gandhi wygłosiła przemówienie w języku angielskim i hindi, oznajmiając, że atak sił pakistańskich z 3 grudnia uznany został za wypowiedzenie wojny²⁵.

Wczesnym rankiem 4 grudnia nastąpił w pełni skoordynowany atak na Pakistan od strony powietrza, morza i lądu. Celem ataku było osłabienie wojsk nieprzyjaciela i odsunięcie ich jak najdalej od Indii. Wraz z działaniami zbrojnymi, Indie prowadziły intensywną kampanię dyplomatyczną. Komunikaty o zaistniałej sytuacji zostały rozesłane do rządów państw, wyjaśniając, dlaczego Indie stanęły po stronie walczących o niepodległość

---

²⁴ Tamże, s. 201.

²⁵ *The World: India and Pakistan: Over the Edge*, [w:] „Time Magazine”, Monday, Dec. 13, 1971 [online] <http://www.time.com/time/printout/0,8816,910155,00.html>, (07.04.2011).

Bangladeszu. Działania wojenne trwały tylko czternaście dni, dlatego trzecia wojna indyjsko-pakistańska uważana jest za jedną z najkrótszych wojen w historii konfliktów zbrojnych.

Marynarka wojenna Indii w nocy z 4 na 5 grudnia zaatakowała statki pakistańskie w porcie w Karaczi. Akcja nosiła nazwę „Operation Trident” (Operacja Trójzęb). Zatopiony został pakistański trałowiec Muhafizi, niszczyciel PNS Khaibar, i statek handlowy Venus Challenger a kolejny niszczyciel mocno uszkodzony. Zginęło 100 marynarzy pakistańskich, a siedmiuset zostało rannych²⁶.

W „Operacji Python”, która miała miejsce nocą z 8 na 9 grudnia, siły morskie Indii storpedowały tankowce stojące na nabrzeżu Karaczi, co wywołało poważne problemy w dostawach paliwa dla wojsk pakistańskich. Pokłosiem „Operacji Python” było tysiąc siedemset dziewięćdziesiąt osób zabitych i dwustu rannych. Strona indyjska wyszła z działań u nabrzeży Karaczi bez żadnych strat. Poza działaniami na Morzu Arabskim, marynarka wojenna Indii blokowała również dostęp do Zatoki Bengalskiej. W Zatoce zatopiona została jedna fregata indyjska, a flota pakistańska straciła okręt podwodny i kilka kanonierek²⁷.

Porty w Karaczi i porty w dawnej części Pakistanu Wschodniego nie były osłaniane przez lotnictwo pakistańskie z powodu zbyt małej ilości samolotów do dyspozycji, silnych nalotów sił powietrznych Indii oraz braku paliwa (spowodowany zniszczeniem tankowców w porcie Karaczi). Pakistańskie siły powietrzne były też znacznie słabsze od indyjskich. Miało to związek z dostawami wyposażenia militarnego dla Indii na podstawie podpisanego traktatu z 7 sierpnia 1971 roku. Pomoc ZSRR przyczyniła się do unowocześnienia instalacji radarów przeciwlotniczych, zainstalowania pocisków rakietowych ziemia-powietrze i dostaw samolotów myśliwskich i myśliwsko-bombowych. Pakistan z nowoczesnej floty powietrznej dysponował chińskimi samolotami myśliwskimi i francuskimi myśliwcami odrzutowymi. Obrona przeciwlotnicza Pakistanu Wschodniego nie spełniała w tym czasie żadnej funkcji, z powodu zniszczeń dokonanych przez partyzantów z Mukti Bahini. Na niekorzyść Pakistanu przemawiała też ilość samolotów. Indie dysponowały wtedy czterokrotną przewagą sił powietrznych w działaniach na terytorium

---

²⁶ E. Arnett (red.), *Military Capacity and the Risk of War. China, India, Pakistan and Iran*, Oxford University Press, New York 1997, s. 312-313.

²⁷ Na wyposażeniu Indii były też dwa okręty desantowe projektu 770 o nazwie *Północny*, zaprojektowane w Stoczni Północnej w Gdańsku, informacja podana za: M. Brzoska, F. S. Pearson, *Arms and Warfare: Escalation, De-escalation, and Negotiation*, University of South Carolina, Columbia 1994, s. 52.

Pakistanu Zachodniego i aż dziesięciokrotną na terenie Pakistanu Wschodniego. Walki powietrzne trwały do 7 grudnia, kiedy to większość floty powietrznej Pakistanu została unicestwiona bądź poważnie uszkodzona, a każde większe pakistańskie miasto odczuło skutki nalotów sił powietrznych Indii²⁸. Eliminacja obrony powietrznej i morskiej Pakistanu pozwoliła Indiom na skierowanie sił powietrznych do wsparcia wojsk lądowych.

Wojska lądowe na terenie frontu wschodniego pod dowództwem generała broni Sagata Singha i przy pomocy Mukti Bahini oraz wsparciu indyjskich wojsk powietrznych od 4 grudnia 1971 roku zmierzały do Dhaki. Pomimo stacjonowania czterdziestu tysięcy żołnierzy, Pakistan odnotował duże i szybkie straty w ludziach. Przyczyniły się do tego nie tylko działania wojsk indyjskich, ale także partyzantka i udział ludności cywilnej. Wojskom pakistańskim brak też było wsparcia ze strony lotnictwa i marynarki, która została zablokowana w portach zachodnich i wschodnich. Strategia wojsk indyjskich opierała się na przejmowaniu strategicznych punktów, takich jak ważniejsze drogi i transport kolejowy²⁹.

Front zachodni działań wojsk lądowych podzielony został na cztery sektory, od linii ognia w Dżammu i Kaszmirze do Wielkiego Rannu w północno-zachodnim Gudżaracie. Najcięższe walki stoczono w rejonie miasta Chhamb w stanie Dżammu i Kaszmiru³⁰. Chhamb, miasto nad rzeką Tawi, leżało na szlaku komunikacyjnym prowadzącym do Dżammu. Atak Pakistańczyków nastąpił o ósmej wieczorem 3 grudnia 1971 roku pod dowództwem generała Tikka Khana. Pakistańczycy dysponowali czołgami typu Patton, Sherman T-59, bronią maszynową i artylerią średnią. Atak zaskoczył obronę indyjską, która dysponowała tylko jedną kompanią czołgów. Obie strony próbowały na zmianę przejąć kontrolę nad miastem aż do 12 grudnia, kiedy to sytuacja się stabilizowała i strona pakistańska po krwawych walkach przejęła miasto³¹. W pozostałych rejonach wojska pakistańskie nie były w stanie nie tylko efektywnie atakować, ale i bronić się, co wynikało z lepszego wyposażenia i większej ilości żołnierzy w armii indyjskiej. Zanim 16 grudnia 1972 roku ogłoszono jednostronne zawieszenie ognia, Indie przejęły ponad osiem tysięcy kwadratowych obszaru Pakistanu Zachodniego.

---

²⁸ M. Brzoska, F. S. Pearson, dz. cyt., s. 56.

²⁹ V. K. Singh, *Leadership in the Indian Army: Biographies of Twelve Soldiers*, Sage Publications India Pvt Ltd, New Delhi 2005, s. 317-322.

³⁰ K. C. Sagar, *The War of the Twins*, Northern Book Centre, New Delhi 1997, s. 154.

³¹ J. Singh, *Indian Gunners at War, the Western Front – 1971*, Spantech & Lancer, Hartford 1994, s. 75-95.

W czasie trwających działań wojennych Pakistan liczył na wsparcie Chin i Stanów Zjednoczonych. Wojska chińskie stały nawet na granicy pakiistańsko-indyjskiej, ale nie miały rozkazu atakować Indii. 10 grudnia Henry Kissinger spotkał się w Nowym Jorku z Huang Hua, chińskim ambasadorem przy ONZ. Huang Hua otrzymał folder ze zdjęciami, które przedstawiały okręty marynarki wojennej USA kierujące się ku Oceanowi Indyjskiemu. 12 grudnia do Zatoki Bengalskiej wpłynął amerykański lotniskowiec o napędzie atomowym, Enterprise. Wpłynięcie okrętu amerykańskiego spowodowało konsternację władz Indii i walczących o wolność Bengalczyków. W tym czasie prezydent Nixon kontaktował się także potajemnie z przywódcami radzieckimi i 14 grudnia Kissinger otrzymał z Moskwy formalną notę, informującą, że Indie nie planują zaanektowania Pakistanu Zachodniego, czego obawiały się wcześniej Stany Zjednoczone³². Do Zatoki wpłynęły też dwa radzieckie okręty atomowe, co daje pełny obraz ciągłej próby sił w Zimnej Wojnie pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi.

Na forum ONZ próbowano wypracować wspólne stanowisko w czasie trwania wojny czternastodniowej. Było to jednak mocno utrudnione z powodu sprzecznych interesów państw, uwikłanych w ten konflikt. 4 grudnia, na wniosek Stanów Zjednoczonych została zwołana Rada Bezpieczeństwa. Na Radzie z osobnymi projektami rezolucji wzywającej do zaprzestania agresji występowały Stany Zjednoczone, Chiny i Związek Radziecki. Stany Zjednoczone wzywały do zakończenia działań wojennych, wycofania wojsk indyjskich i pakistańskich z terytorium sąsiada i stworzenia atmosfery sprzyjającej powrotowi uchodźców do wschodniej części Pakistanu. W przemówieniu nie było mowy o aspiracjach polityków bengalskich ani o sposobie rozwiązania konfliktu. Związek Radziecki wzywał do politycznej ugody, zakończenia wrogich działań i przemocy przeciwko ludności we Wschodnim Pakistanie. Chiny wzywały do wsparcia Pakistanu, potępiając agresję Indii³³.

Z powodu niemożności pogodzenia stanowisk Rada Bezpieczeństwa zmuszona była przekazać problem Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ. Między 13 a 16 grudnia przedkładano wiele projektów, w którym również miała swój udział Polska. Strona polska proponowała 14 grudnia pokojowe rozwiązania sporu, w tym: transfer władzy do reprezentantów z Pakistanu Wschodniego, wybranych zgonie z prawem; wycofanie wojsk Pakistanu Zachodniego z części Wschodniej; powrót uchodźców pod nadzorem ONZ oraz wycofanie

---

³² Y. Komine, *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Ashgate Publishing, Hampshire 2008, s. 193-194, zob. także: A. Bartnicki (red.), dz. cyt., s. 300.

³³ J. N. Dixit, dz. cyt. s. 206-207.

się wojsk indyjskich z Pakistanu Wschodniego. 10 grudnia na obrady ONZ przybył minister spraw zagranicznych Indii, Swaran Singh, a 16 grudnia Swaran Singh poinformował Radę Bezpieczeństwa o bezwarunkowym poddaniu się wojsk pakistańskich i decyzji Indii o jednostronnym zawieszeniu broni³⁴.

16 grudnia 1971 roku o godzinie 16:30 generał brygady sił pakistańskich w Dhace, A. A. K. Niazi, otoczony przez Mukti Bahini i siły zbrojne Indii, otrzymał wiadomość od generała dywizji wojsk indyjskich, Gandharva Nagry: *My dear Abdullah, I am here. The game is up. I suggest you give yourself up to me and I'll look after you*³⁵. Drogi Abdullahu, jestem tutaj. Gra skończona. Sugeruję, abys się poddał, a ja zadbam o ciebie”.

W odpowiedzi na wiadomość generał Niazi ogłosił przez radio, że jest przygotowany do bezwarunkowego poddania się. Godzinę potem, żołnierze sił zbrojnych Indii wraz z Bengalczykami wkroczyli triumfalnie do Dhaki, która rozbrzmiewała radosnymi okrzykami i głośnym trąbieniem klaksonów. Późnym wieczorem tego samego dnia, generał Niazi i generał Jagjit Singh Aurora (dowódca sił indyjskich na Wschodzie) podpisali formalne poddanie się armii pakistańskiej, do niewoli dostało się dziewięćdziesiąt tysięcy Pakistańczyków. 16 grudnia decyzja Indii o jednostronnym zawieszeniu ognia zostaje zaakceptowana przez prezydenta Pakistanu Yahę Khana³⁶.

W wojnie czternastodniowej strategia Pakistańczyków zawiodła z wielu powodów. Jednym z nich była słabość sił powietrznych. Atak lotniczy przypuszczony 3 grudnia 1971 roku poza nalotem z zaskoczenia na kilka baz lotniczych Indii, nie przyniósł żadnego efektu. Siły powietrzne nie wspierały skutecznie wojsk lądowych i portów Pakistanu. Kolejną przyczyną był szeroki front walk, zarówno na terenie dawnego Pakistanu Wschodniego, jak i Zachodniego. Co więcej, marynarka wojenna Pakistanu została skutecznie zablokowana, a tankowce z zapasami ropy storpedowane. Rząd Pakistanu nie przygotował również odpowiedniej strategii dla wojsk w Pakistanie Wschodnim, które stacjonowały głównie w większych miastach, zostawiając tym samym obszary wiejskie partyzantom bengalskim.

Dla Pakistanu, poza traumatyczną stratą Wschodniego Pakistanu, który stał się niepodległym Bangladeszem, kryzys z 1971 roku przyniósł zerwa-

³⁴ Tamże, s. 208-209.

³⁵ *The World: India: Easy Victory, Uneasy Peace*, [w:] „Time Magazine”, Monday, Dec. 27, 1971 [online] <http://www.time.com/time/printout/0,8816,905593,00.html>, (11.04.2011).

³⁶ D. K. Palit, *The Lightning Campaign. The Indo-Pakistan War, 1971*, Spantech & Lancer, Hartford 1998, s. 136-138.

nie z tradycją sprawowania rządów przez wojskowych przywódców. 20 grudnia 1971 roku Zulfikar Ali Bhutto przejął władzę z rąk generała Yahyi Khana i w ten sposób po raz pierwszy rządy przeszły w ręce administracji cywilnej.

Po rozmowach na niższym szczeblu, w dniach 29 czerwca – 2 lipca 1972 roku nastąpiło indyjsko-pakistańskie spotkanie w Simli. Porozumienie z 2 lipca, podpisane przez premier Indii Indirę Gandhi i prezydenta Pakistanu Ali Bhutto, miało na celu zakończenie konfliktu pomiędzy Indiami a Pakistanem i ustanowienie pokoju na subkontynencie. W celu znormalizowania stosunków, zostały uzgodnione m.in. następujące warunki:

- wzajemny respekt dla narodowej jedności, niezależności terytorialnej i politycznej niezawisłości;
- powstrzymanie się od użycia siły skierowanej przeciwko terytorialnej integralności i politycznej niezależności;
- przywrócenie komunikacji pocztowej, morskiej lądowej i powietrznej;
- wymiana kulturalna i naukowa;
- współpraca w dziedzinie gospodarki i handlu;
- wycofanie wojsk do linii swoich granic;
- ustanowienie linii kontroli w Dżammu i Kaszmirze.

Zmiana w nazewnictwie dotyczącym ustanowienia linii kontroli zamiast linii ognia przyniosła daleko idące implikacje, ponieważ na podstawie bilateralnego porozumienia z Simli linia kontroli stała się de facto granicą pomiędzy Indiami a Pakistanem. Los jeńców wojennych oraz repatriacja Bengalczyków z Pakistanu do Bangladeszu i Pakistańczyków z Bangladeszu do Pakistanu zostały omówiony na rozmowach latem 1973 roku³⁷.

Podsumowując, wydarzenia lat 1971-1972 przyniosły nową sytuację polityczną na subkontynencie indyjskim, gdzie powstał układ trzech sił: Indii, Pakistanu i Bangladeszu. Udział w sporze państw trzecich, w tym aktywne Stanów Zjednoczonych, Rosji i Chin, daje odwzorowanie odmiennych interesów prowadzonych przez te mocarstwa w okresie Zimnej Wojny. Wygrana Indii w wojnie czternastodniowej pozwoliła temu państwu na dominującą pozycję, a przegrana Pakistanu pokazała porażkę idei odrębności państwa muzułmańskiego. Okazało się bowiem, że wspólnie wyznawana wiara nie była jedynym elementem budującym integrację państwową, były

---

³⁷ A. Lamb, *A Disputed Legacy 1846-1990*, Roxford Books, Hertingfordbury 1991, s. 296-297. Pełny tekst Porozumienia z Simli z 2 lipca 1972 roku w książce A. Kuszewskiej, dz. cyt., s. 276-279.

nimi również poczucie jedności etnicznej i kulturowej oraz odrębności językowej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- [1] Dixit J. N., *India-Pakistan in War & Peace*, Routledge, London 2002.
- [2] Palit D. K., *The Lightning Campaign. The Indo-Pakistan War, 1971*, Spantech & Lancer, Hartford 1998.
- [3] Singh J., *Indian Gunners at War, the Western Front – 1971*, Spantech & Lancer, Hartford 1994.
- [4] Singh V. K., *Leadership in the Indian Army: Biographies of Twelve Soldiers*, Sage Publications India Pvt Ltd, New Delhi 2005.

Źródła opublikowane w internecie:

- [5] Chowdhury D. R., *Indians are bastards anyway* [w:] „Asia Times Online”, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/GF23Df04.html.
- [6] <http://www.virtualbangladesh.com/history/declaration.html> Tekst Deklaracji Niepodległości i odezwa majora Zia na stronie internetowej Virtual Bangladesh.
- [7] *The World: India and Pakistan: Over the Edge*, [w:] „Time Magazine”, Monday, Dec. 13, 1971.
- [8] *The World: India: Easy Victory, Uneasy Peace*, [w:] „Time Magazine”, Monday, Dec. 27, 1971.

Opracowania:

- [9] Arnett E. (red.), *Military Capacity and the Risk of War. China, India, Pakistan and Iran*, Oxford University Press, New York 1997.
- [10] Bartnicki A. (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869-1996. Historia konfliktów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998.

- [11] Brzoska M., Pearson F. S., *Arms and Warfare: Escalation, De-escalation, and Negotiation*, University of South Carolina, Columbia 1994.
- [12] DeRouen K. Jr., Heo U., *Civil Wars of the World. Major Conflicts Since World War II*. T. 1. ABC-CLIO, Santa Barbara 2007.
- [13] Esposito J. L., *Islam and Politics*, Syracuse University Press, 1984 New York.
- [14] Głogowski A., *Pakistan. Historia i współczesność*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011. Seria: Societas nr 26.
- [15] Heitzman J., Worden R., *Bangladesh: a Country Study*, Library of Congress, 1998 Washington D. C. Książka dostępna w formie elektronicznej na stronie Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/bdtoc.html>.
- [16] Komine Y., *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Ashgate Publishing, Hampshire 2008.
- [17] Kulke H., Rothermund D., *A History of India*, Routledge, New York 2004.
- [18] Kuszewska A., *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- [19] Lamb A., *A Disputed Legacy 1846-1990*, Roxford Books, Hertingfordbury 1991.
- [20] Lyon P., *Conflict between India and Pakistan: An Encyclopedia*, ABC-CLIO, Oxford 2008. Seria: Roots of Modern Conflict.
- [21] Nair P. S., *Indo-Bangladesh Relations*, A.P.H. Publishing Corporation, New Delhi 2008.
- [22] Philips D. A., Gritzner Ch. F., *Bangladesh*, Infobase Publishing, New York 2007. Seria: Modern World Nations.
- [23] Sagar K. C., *The War of the Twins*, Northern Book Centre, New Delhi 1997.
- [24] Salahuddin A., *Bangladesh: Past and Present*, A.P.H. Publishing Corporation, New Delhi 2004.
- [25] Simpson A., *Language and National Identity in Asia*, Oxford University Press, New York 2007.

- [26] Veenhoven W. A. (red.), *Case Studies on Human Rights and Fundamental Freedoms*. T. 5: Mascarenhas A., *Bangladesh: a Profile of 20th-Century Genocide*, Martinus Nijhoff, The Hague 1975.
- [27] Zbytek D. S., *Azja Południowa: tygiel islamu i globalizacji*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2010.

Strony internetowe:

- [28] http://www.albd.org/autoalbd/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=33
- [29] <http://www.albd.org/bangabandhu/bangabandhu.htm>
- [30] <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/8624/Aga-Khan-III>
- [31] <http://www.mujibnagar.com/>

GENESIS OF THE ESTABLISHMENT OF THE STATE BANGLADESH

ABSTRACT

Upon partition of the Indian subcontinent in 1947, Pakistan consisted of two in parts: West and East. Their common feature was Islam, but they differed language and culture. The more numerous Bengali population in East Pakistan was politically dominated by Urdu speaking West Pakistan. In 1970 the Awami League, a Bengali political party led by Sheikh Mujibur Rahman, won the first free election. Although the Awami League obtained a majority in the National Assembly, the president of Pakistan, Yahya Khan, postponed the convection of the Assembly. Sheikh Mujibur Rahman called for a strike in East Pakistan. Hence, on March 25 and 26 1970, the West Pakistani army marched into East Pakistan and launched severely repressive actions. Millions of Bengali fled to India causing incredible economic problems for this country. On 7 August 1971 Pakistani air-forces attacked India's western borders. A fortnight's war ended with India's victory over Pakistan, and with recognition of Bangladesh as an independent country. At the end of June 1972, the Presidents of India and Pakistan met in Simla and signed an agreement ending hostility.

Recenzent dr hab. Jacek Tebinka